

ใบความรู้ที่ ๓ เรื่อง คำสมาสในภาษาไทย
 หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ เรื่อง วินิจไวยากรณ์ไทย
 แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๕ เรื่อง คำสมาส (๑)
 รายวิชา ภาษาไทย รหัสวิชา ท๒๒๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

คำสมาส

คำสมาส คือ คำที่เกิดจากการนำคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกัน โดยส่วนมากมาจาก ภาษาบาลี และสันสกฤต เพื่อสร้างคำใหม่ที่มีความหมายเฉพาะ โดยยังคงเค้าความหมายเดิมของคำมูลไว้ สามารถแปลความจาก **หลังมาหน้า** เช่น

- | | | |
|------------|---------|----------------------|
| • ราชนบุตร | หมายถึง | บุตรของพระราช |
| • เทวบัญชา | หมายถึง | คำสั่งของเทวดา |
| • ราชการ | หมายถึง | งานของพระเจ้าแผ่นดิน |

ประเภทของคำสมาส

๑. คำสมาสแบบไม่มีสนธิ (ไม่กลมกลืนเสียง)

คำสมาสแบบไม่กลมกลืนเสียง คือ คำสมาสที่นำคำภาษาบาลีหรือสันสกฤตมารวมกันโดยไม่เปลี่ยนเสียงระหว่างคำหน้าและคำหลัง กล่าวคือ คำหน้ากับคำหลังยังคงออกเสียงตามเดิมโดยไม่มีการผสมเสียงให้กลมกลืน ลักษณะเด่นของคำสมาสแบบไม่กลมกลืนเสียง คือ

- ๑) คำหน้ายังคงออกเสียงเต็มตามเดิม
- ๒) คำหลังยังคงออกเสียงตามเดิม
- ๓) แปลความหมายจากหลังไปหน้าได้
- ๔) ส่วนมากใช้ในคำที่เป็นทางการหรือเป็นศัพท์เฉพาะ

ตัวอย่างคำสมาสแบบไม่กลมกลืนเสียง

ธูรกิจ	เกิดจากคำว่า	ธูระ + กิจ
วาทศิลป์	เกิดจากคำว่า	วาทะ + ศิลป์
ครุศาสตร์บัณฑิต	เกิดจากคำว่า	ครุศาสตร์ + บัณฑิต
ประวัติศาสตร์	เกิดจากคำว่า	ประวัติ + ศาสตร์
อุตสาหกรรม	เกิดจากคำว่า	อุตสาหกรรม + กรรม

หลักการสังเกตคำสมาสแบบไม่กลมกลืนเสียง

๑. ต้องเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี - สันสกฤตเท่านั้น เช่น

- วาต (บาลี) + ภัย (บาลี) = วาตภัย (ภัยอันเกิดจากลม)
- ประถม (สันสกฤต) + ศึกษา (สันสกฤต) = ประถมศึกษา (การศึกษาขั้นต้น)
- อัศวะ (สันสกฤต) + มุข (บาลี) = อัศวมุข (หน้าม้า)
- ทันตะ (บาลี) + แพทย์ (สันสกฤต) = ทันตแพทย์ (หมอทำฟัน)

๒. ต้องแปลความหมายจากคำหลังไปคำหน้า เช่น

- มหาราช หมายถึง ราชาผู้เป็นใหญ่
- นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะการร่ายรำ
- ปัจฉิมวาทา หมายถึง คำพูดครั้งสุดท้าย

๓. ท้ายศัพท์ตัวแรกห้ามใส่รูปสระ “อะ” และไม่ทันขยาย เช่น

- ชูระ + กิจ = ชูรกิจ
- วาทะ + ศิลป์ = วาทศิลป์
- ครุศาสตร์ + บัณฑิต = ครุศาสตรบัณฑิต
ยกเว้นคำว่า “กิจจะลักษณะ”

๔. ต้องออกเสียงสระที่ท้ายศัพท์ตัวแรก เช่น

- อุตสาหกรรม อ่านว่า อุด-สา-หะ-กรรม
- ประวัติศาสตร์ อ่านว่า ประ-หวัด-ติ-สาท
- มาตุภูมิ อ่านว่า มา-ตุ-ภูมิ

ยกเว้นบางคำที่ไม่ต้องออกเสียงกลางคำ เช่น

- เกษตรศาสตร์ อ่านว่า กะ-เสด-สาท
- รสนิยม อ่านว่า รด-นิ-ยม
- ชาติเจดีย์ อ่านว่า ทาด-เจ-ดี

๕. คำว่า “วร” และ “พระ” ตามด้วยภาษาบาลี-สันสกฤตถือเป็นคำสมาส เช่น วรชายา, พระ

โอรุ์, พระกรรม, พระบาท, พระเนตร

หากคำหลังไม่ใช่ภาษาบาลี-สันสกฤต จะไม่ถือเป็นคำสมาส เช่น พระอู่ (อู่ เป็นคำภาษาไทย), พระเขนย (เขนย เป็นคำเขมร)

๖. คำที่ลงท้ายด้วยคำว่า ศึกษา, ศาสตร์, กรรม, ภาพ, ภัย, ศิลป์, วิทยา, กร ส่วนมากเป็น

คำสมาส

ตัวอย่าง จริยศึกษา, วิทยาศาสตร์, พันธุกรรม, มโนภาพ, วาตภัย, วาทศิลป์, มานุษยวิทยา, จิตรกร

๒. คำสมาสแบบมีสนธิ (กลมกลืนเสียง)

คำสมาสแบบมีสนธิ (กลมกลืนเสียง) คือ คำสมาสที่นำคำภาษาบาลีหรือสันสกฤตมารวมกันโดยมีการเปลี่ยนแปลงเสียงของคำหน้าหรือคำหลังให้กลมกลืนเป็นคำเดียวกัน เพื่อให้สะดวกต่อการอ่านและออกเสียง ลักษณะเด่นของคำสมาสแบบมีสนธิ คือ

๑. เสียงของคำหน้าถูกเปลี่ยนแปลงหรือผสมกับคำหลังให้กลมกลืน
๒. อาจมีการตัดสระท้ายคำหน้า เปลี่ยนสระ หรือเปลี่ยนพยัญชนะ
๓. แปลความหมายจากหลังไปหน้าได้เหมือนคำสมาสทั่วไป
๔. มักใช้ในคำศัพท์ทางราชการ ศาสนา วิทยาศาสตร์ หรือคำที่เป็นทางการ

ตัวอย่างคำสมาสแบบมีสนธิ

ราชานูภาพ	เกิดจากคำว่า	ราช + อานูภาพ
สาธารณูปโภค	เกิดจากคำว่า	สาธารณ + อุปโภค
นิลुบล	เกิดจากคำว่า	นิล + อุบล
กิตยากร	เกิดจากคำว่า	กิตติ + อากร
สัมปทาน	เกิดจากคำว่า	สั + ปทาน = สัมปทาน
สมาคม	เกิดจากคำว่า	สั + อาคม = สมาคม

หลักการสังเกตคำสมาสแบบไม่กลมกลืนเสียง

การสนธิแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. **สระสนธิ** คือการนำคำที่ลงท้ายด้วยสระไปสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ ซึ่งเมื่อสนธิแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปสระตามกฎเกณฑ์

- ตัดสระพยางค์ท้ายคำหน้า แล้วใช้สระหน้าคำหลัง เช่น

ราช	+	อานูภาพ	=	ราชานูภาพ
สาธารณ	+	อุปโภค	=	สาธารณูปโภค
นิล	+	อุบล	=	นิลุบล

- ตัดสระพยางค์ท้ายคำหน้า แล้วใช้สระหน้าคำหลัง โดยเปลี่ยนสระ ดังนี้

๑) อะ	เป็น	อา
๒) อิ	เป็น	เอ
๓) อุ	เป็น	อู
๔) อู, อยู	เป็น	โอ

เช่น

พงศ	+	อวตาร	=	พงศาวตาร
ปรม	+	อินทร์	=	ปรเมนทร์
มหา	+	อิสี	=	มเหสี

- เปลี่ยนสระพยางค์ท้ายของคำหน้าเป็นพยัญชนะ ดังนี้

๑) อี, อี้ เป็น ย

๒) อุ, อู เป็น ว

ใช้สระพยางค์ต้นของคำหลังซึ่งอาจเปลี่ยนรูปหรือไม่เปลี่ยนรูปก็ได้ ในกรณีที่สระพยางค์ต้นของคำหลังไม่ใช่ อี อี้ อู อย่างสระตรงพยางค์ท้ายของคำหน้า เช่น

กิตติ + อากร = กิตยากร

สามัคคี + อาจารย์ = สามัคยาจารย์

ธนู + อาคม = ธันวาคม

คำสมาสแบบมีสนธิบางคำไม่เปลี่ยนสระ อี อี้ เป็น ย แต่ตัดทิ้ง ทั้งสระพยางค์หน้าคำหลังจะไม่มี อี อี้ ด้วยกัน เช่น

ศักดิ์ + อานุภาพ = ศักदानุภาพ

ราชินี + อุปลัมภ์ = ราชินูปลัมภ์

หัสดี + อารณห์ = หัสตารณห์

๒. พยัญชนะสนธิ คือการเชื่อมคำด้วยพยัญชนะ เป็นการเชื่อมเสียงพยัญชนะในพยางค์ท้ายของคำแรกกับเสียงพยัญชนะหรือสระในพยางค์แรกของคำหลัง เช่น

- สนธิเข้าด้วยวิธี โลโป คือลบพยางค์สุดท้ายของคำหน้าทิ้ง เช่น

นิรส + ภัย = นირภัย

ทุรส + พล = ทุรพล

อายุรส + แพทย์ = อายุรแพทย์

- สนธิเข้าด้วยวิธี อาเสโท คือแปลงพยัญชนะท้ายของคำหน้า เป็นสระ โอ แล้วสนธิตามปกติ เช่น

มนส + ภาพ = มโนภาพ

ยสส + ธร = ยโสธร

รหส + ฐาน = รโหฐาน

๓. นฤคิตสนธิ คือ การเชื่อมคำด้วยนฤคิต เป็นการเชื่อมเมื่อพยางค์หลังของคำแรกเป็นนฤคิตกับเสียงสระในพยางค์แรกของคำหลัง มี ๓ วิธี คือ

- นฤคิตสนธิกับสระ ให้เปลี่ยนนฤคิตเป็น ม แล้วสนธิกัน เช่น

ส + อาคม = สม + อาคม สนธิเป็น สมากม

ส + อุทัย = สม + อุทัย สนธิเป็น สมุทัย

- นฤคิตสนธิกับพยัญชนะของวรรค ให้เปลี่ยนนฤคิตเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของพยัญชนะในแต่ละวรรค ได้แก่

วรรคกะ เป็น ง

วรรคจจะ เป็น ญ

วรรคตะ เป็น น

วรรคฐะ เป็น ณ

วรรคปะ เป็น ม

เช่น

สํ + จร = สญ + จร สนธิเป็น สัจจร

สํ + นิบาต = สน + นิบาต สนธิเป็น สันนิบาต

- วรรคกะ สนธิกับพยัญชนะเศษวรรค ให้เปลี่ยนนฤคหิต เป็น ง เช่น

สํ + สาร = สงสาร

สํ + ทรม์ = สंत्रม์